

ULUSLARARASI BAKOLARYA DİPLOMA PROGRAMI

DENİZİN UNUTULAN HAFIZASI

Kelime Sayısı: 3981

Kategori: 1

Araştırma Konusu: Ahmet Büke'nin *Deli İbrahim Divanı* adlı romanında halk kültürü bağlamında şekillenen ekolojik eleştirisinin yazınsal araçlar aracılığıyla incelenmesi.

Mayıs 2026

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ.....	3
II. DENİZCİLİK OLGUSUYLA ŞEKİLLENEN HALK İNANÇLARI VE RİTÜELLER.....	6
III. TOPLUMSAL YAPI VE HALK YAŞAMI.....	9
IV. HALK BİLGELİĞİ VE EKOLOJİK BİLİNÇ ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	12
V. SONUÇ.....	15
KAYNAKÇA.....	18

I. GİRİŞ

Ahmet Büke'nin *Deli İbrahim Divanı* adlı romanı  a daş Türk edebiyatı eserleri arasında ekoeleştiri ve halk bilgeli iyle inançları doğrultusunda ele alınabilecek bir eser olarak incelenebilmektedir. Eser sırasıyla “Boz”, “Gök” “Kızıl” olarak adlandırılan üç bölümünün olay örgüsü, uzamı ve konusu incelendiğinde mekânların ve figürlerin sadece olay akışında arka plan olarak kurgulanmadı ı; aynı zamanda halkın yaşama şekli, günlük hayat rutinlerini, kararlarını etkileyen belirgin özellikler taşıyan düzlem çerçevesinde kurgulandığı söylenebilmektedir. Böyle bir açıdan bakıldığında Büke, sadece  evre için toplum ve k r odaklı bir anlatının ön planda olduğu bir roman kurgulamamakla birlikte genel olarak doğanın, halkın kültürüyle inançlarını şekillendiren bir rolü olduğu anlayışını benimsemiş ve okuyucuya aktarmayı amaçlamıştır.

Deli İbrahim Divanı'nda ön plana çıkan “yunus” ve “leylek” hayvanlarının toplumun uzun süredir kuşaklar boyunca benimsediği normlar tarafından dokunulmaz ve zarar verilemez olarak anlatıldığı söylenebilir. Yapıtta çevreyi k r elde edecek bir alan olarak gören figürlere karşı toplumun bu anlatılarını ile inançlarının bir yere kadar karşı çıktığı görülmektedir. Daha sonrasında doğaya zarar verilmesi ile birlikte halkın inançlarıyla şekillenen ekolojik bilincin de yavaş yavaş sarsılmaya ve yok olmaya başladığı görülebilmektedir.

Yapıtın içeriği incelendiğinde, “ekolojik eleştiri” kuramı ışığında  alışılabilece i görülmektedir. Ekolojik eleştiri, edebiyat alanında yoğun biçimde çalışılmış bir alan olmasının dışında, farklı alanlar tarafından da birçok şekilde anlamlandırılmaktadır. Edebiyat perspektifinden bakıldığında, ekolojik eleştiri özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde etkili bir çalışma alan hâline gelmiştir. Ekolojik eleştiri, edeb i metinlerdeki figürlerin veya toplulukların doğayla kurduğu ilişkiyi ve bu ilişkiye yönelik zarar verici müdahaleleri inceler. Tarihsel perspektiften bakıldığında , insanın doğayla olan bu ba ının zedelenmesinde temel etkenlerden biri,  a daşlaşma süreci ve sistematik üretim aşamasına geçişi kılan Sanayi Devrimi olarak

ifade edilmektedir. Sanayileşme ve modernleşme amacı ile birlikte doğaya atfedilen rol ve bakış açısı değişmiştir. Ardından dünya savaşlarıyla birlikte ilerleyen sanayi araçları, tekniklerle beraber birey ve çevre arasındaki etkileşim zarar görmüştür. Çağdaş dönemde ve daha önce bahsedilen süreçler bağlamında, bireylerin çevreye karşı duyarsızlaştığı gözlemlenmektedir. Ekolojik eleştiri, insanın doğayla kurduğu bağı ve bu bağı zarar görmesini inceler. Bu yaklaşım, çözümün bireyin doğayla uyum içinde hissetmesinde yattığını savunmakta ve bu bağlamda edebiyatı ve edebî eserleri, söz konusu bağı anlaşılmada ve güçlendirilmesinde önemli bir yöntem olarak konumlandırmaktadır.

Öykü türündeki yapıtlarıyla çeşitli edebiyat ödülleri kazanan Ahmet Büke, çevre anlatısını çoğu zaman yalnızca mekânsal unsur olarak nitelendirmemekte daha çok bireysel deneyimlerle etkileşim içinde olan bir olgu açısından ele almakta; sade ve dikkat çekici anlatım teknikleri kullanmaktadır. Bu bağlamda *Deli İbrahim Divanı* yapıtı, ekolojik eleştiri ve halk kültürü anlatıları açısından incelenebilmektedir. Romanın olay örgüsünün geçtiği mekânlardan biri olan ve denizle ilgili meslek gruplarının yaygın olduğu Köstence, anlatının merkezî uzamlarından biridir. Eserde, Eczacı Süleyman'ın Köstence üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışması ve kapitalist bir düzen oluşturma girişimleri doğrultusunda gerçekleştirdiği faaliyetler kritik bir rol üstlenmektedir. Bu süreçte doğanın kazanç sağlayan bir araç olarak konumlandırılması, yalnızca ekolojik dengenin bozulmasına değil; aynı zamanda halk kültürünün, toplumsal ahlâkın ve bireyin varoluşuna yön veren temel değerlerin de zarar görmesine yol açmaktadır.

Erdem Dönmez'e göre doğadaki her varlık yaşama hakkına sahiptir ve kalıcı bir ilerleme açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, doğal kaynakların plansız şekilde tüketiminin önlenmesi ve özenli bir yöntemle planlanması hem geleceğin sürdürülebilirliği hem de toplumsal refahın korunması açısından gereklidir. Ayrıca insanların doğa üzerindeki etkilerini fark etmeleri ve bu etkiyi doğaya üstünlük kurma amacıyla değil, onu anlama ve

geliştirme yönünde kullanmaları gerektiği vurgulanmaktadır (Dönmez, 2021). Bu doğrultuda değerlendirildiğinde, romanda doğanın sınırsız ve tükenmez bir kaynak olarak görülmesinin eleştirildiği ve bu anlayışın doğa ile insan arasındaki ilişkinin bozulmasına yol açtığının vurgulandığı anlaşılmaktadır. Diwan ve Pandey’e göre ekoeleştiri doğanın bir savunucusu olmakla beraber farkındalığı arttırmayı da amaçlamaktadır. (Diwan & Pandey, 2020) Bu bakış açısı ile daha derinlemesine incelendiğinde yapıttaki figürlerden biri olan Eczacı Süleyman’ın çalışmalarının ve doğaya hakim olmaya yönelik faaliyetlerinin tek etki alanı doğa değildir. Bu sistemi destekleyen, mevcut düzenin getirileri sonucu buna mecbur bırakılan insanlar çevreleri ile birlikte kendilerini, yaşam alanlarını da tahrip etmektedir.

Tezin bölümlendirilmesinde ilk öncelikle ekolojik eleştirinin aktarılmasında aracı olan ve *Deli İbrahim Divanı* yapıtının ada uzamlarında geçmesi ve denizcilik olgusunun halk inançları incelenecektir. Daha sonrasında ise yapıtın olay örgüsün şekillendiği her iki uzamın toplumsal ve yaşayış biçimlerinin özellikleri, halk bilgeliği ile birlikte şekillenen toplumun ekolojik bilinci de detaylı bir biçimde analiz edilecek ve hangi yazınsal tercihlerle yansıtıldığı aktarılacaktır. En sonunda ise bütün bunların aracılığıyla yazarın dikkat çekmeye çalıştığı ve vurgulamaya çalıştığı bakış açısına ulaşılması yönünde çalışılacaktır. Çevreye verilen zarar ve toplumun yavaş yavaş halk bilgeliği çerçevesinde şekillenen ekolojik bilincini kaybetmesini doğayı metalaştırması ve davranışlarını ,toplumun değerini belirleyen halk inançlarının önemsizleştirilmesi ve anlamsızlaştırılması üzerinden analiz edilmesi planlanırken bunun aktarılmasında aracı olan motiflerin, benzetme, masalsı anlatımı “dilsel yaratıcılık” kapsamında betimlenen uzamların ve karakterlerin duygu durumunun aktarılmasında etkili olan dilin işlevi incelenecektir.

II. DENİZCİLİK OLGUSUYLA ŞEKİLLENEN HALK İNANÇLARI VE RİTÜELLER

Bir denizci romanı olarak incelenebilecek *Deli İbrahim Divanı* yapıtının genelinde halk inançları ve kültürü incelendiğinde ön plana çıkan ve aktarılmasında aracı olan olgulardan ilki denizcilik kavramı ve denizcilik faaliyetleridir. Yapıtta uzam olarak ön plana çıkan ve deniz kıyısı olan Köstence ile İzmir’de denizcilik faaliyeti insanların yaşamlarını sürdürmeyi sağlamak ve geçim kaynağı olarak konumlandırılmaktadır. Denizcilik, gemiler, limanlar, balıklar, yunuslar sadece insanların geçim kaynağı olarak yansıtılmamıştır. Aynı zamanda yapıtın içerisinde halkın geçmişten süre gelen gelenekleri, göreneklerini, toplumsal belleğini yansıtan bir değer olarak kurgulanmıştır.

Denizcilik faaliyetleri esnasında hatta öncesinde ve daha sonrasında yapılan, değişen alışkanlıkları halk tarafından hem dayanak noktası, güvence kaynağı olarak konumlandırılırken hem de sosyolojik açıdan kimlik duygusunu pekiştirdiği söylenebilmektedir. Bireysel benliğin haricinde toplumsal olarak da ortak bir aidiyet anlayışını oluşturan hem de yansıtılmasında rol oynayan halk kültürü toplumsal farkındalık ve yaşam anlayışını da denize dair anlatılarla birlikte oluşturur ve kolektifin mücadele anlatısının da temellerini atar. Halk inançları ve ritüeller yapıtta sadece denizcilikle birlikte sunulmamaktadır. Denizciliğin yanı sıra çevrelerine, davranışlarına, kimliklerine, ölüme bakış açlarına, üretkenliklerine, yaşamını sürdürme faaliyetlerine de yansıtmakta ve geçmişten beri günlük yaşam öğeleri ile süre gelmektedir. Yapıtta ritüeller ve deniz ortak öğrenim birikimi paylaşımı, ortak düşünceleri yaşamı sentezleyen bir olgu olarak okuyucuya aktarılmıştır. Yapıtta ekonomik, sosyal yapıda gelişen ve değişen olaylar karşısında ritüellerin de değiştiği söylenilebilir fakat hâlâ toplumsal birlikteliği, ortak paydada buluşturduğu ve insanları bir arada tutmayı sağladığı görülmektedir.

Romanın işlenme ve anlatım süreci üç bölümden oluşmaktadır. Romanda bölümlere halk gelenekleri ve kültürel bakış açısı ile bakıldığında ilk bölümün ismi olan “boz” sözcüğü Türkçe kökenli ve rengi ifade eden bir kelime olarak görülmektedir. Anlam olarak ise açık toprak rengi

anlamına gelmektedir. Türk kültürüne bakıldığında ve bağdaştırıldığında ise boz renk ovaları ve bazı hayvanları çağrıştırmakta bu sebepten ötürü de doğayla bağdaştırılabilmektedir. Diğer anlamı ve simgelediği, çağrıştırdığı kelimeler ise güç, dayanaklılıktır. Bu nedenle direnişi simgelemektedir. Bu bölüm Osman'ın askerliği ile başlamaktadır. Askerde komutanı ile olan diyaloglarında denizcilik söylemlerinden biri olan “Loçadan kış üstüne kadar çıkmış ama.” (Büke, 2021, s.18) ifadesinde denizcilik terimi ve küçük teknelerde teknenin arka tarafında, oturmak için olan bölüme verilen ad olan “loça” ile söylemin devamında yer alan “çekirdekten yetişmiş” ifadesi ise Yusuf Kaptan'ın betimlenmesini sağlamıştır. Geriye dönüş anlatım tekniği ile Osman'ın çocukluğuna gidilmiştir ve çocukluk anılarında “evin direği hastalandı” (Büke, 2021, s.21) ifadesinde babasından bahsedilmekte ve onun sağlık durumunun iyi olmadığı bunun ailenin geçim sorununa sebebiyet verdiği ve ailenin geçim kaynağının “baba” figürü olduğu ataerkil bir düzen ve kültürel özellikler anlatılmakta ve okuyucuya yansıtılmaktadır. Bu tezi “Babanız ölürse hepimiz ölürüz.” (Büke, 202, s.21) ifadesi de desteklemektedir. İfadede yer alan “baba” sözcüğü sadece bir aile ferdi olmamakla birlikte aileyi bir arada olmasını sağlayan bir figür olarak da konumlandırmaktadır. Bu da aslında Köstence'nin ve toplumun en küçük yapı taşı olan aile yapısı aracılığıyla toplum yapısını ve kültürün “baba” figürüne yüklediği anlamı göstermektedir. Devamındaki bölümler de yer alan “uğursuzluk da meraya çökmüş olmalı” (Büke, 2021, s.27) ifadesinde mera sözcüğü kent yaşamından uzakta olan kırsal bir yaşam biçimin betimlemekte, pastoral ve doğayla iç içe bir söylem olmakla beraber uğursuzluk ifadesi felaketi, peş peşe gelişen kuraklığı, olumsuz olayları çağrıştırmaktadır. Olumsuz bir durum karşısında umut arayışını yansıtan ve halk söylemlerinde yer alan “Göklerdeki Allahımız yardım etsin, denizlerdeki affetsin” (Büke, 2021, s. 32) ifadesi, yapıt içerisinde dikkat çekici bir söylem örneği olarak değerlendirilebilmektedir. Bu ifadede gök ve deniz sözcüklerinin birlikte kullanılması, iki farklı uzamı temsil eden karşıtlık üzerinden bir tezat oluşturmaktadır. Aynı zamanda “Allah” kavramının kullanımı, halk kültüründe yer alan

mistik inanç ve dayanakları yansıtmaktadır. Bu söylem, ilahi gücün yalnızca belirli bir alanda değil, gök ve deniz gibi farklı mekânları kapsayan geniş bir varlık alanında etkili olduğu yönündeki inancı ortaya koymaktadır. Böylece söz konusu ifade, halk inançlarının doğa ile kurulan ilişkiyi anlamlandırma biçimini yansıtan önemli bir örnek niteliği taşımaktadır. Genel olarak yapının içerisinde “Tanrı” kavramının kültürel ve inanç odaklı bakış açısı ile incelendiğinde güçlü ve bağışlayıcı özelliğinin betimlenmesine de yer verilmiştir. Ardından takip eden “Allah vazgeçtiydi bizden çoktan” (Büke, 2021, s.32). Halk kültürü açısından bakılmaya devam edildiğinde ise “Canımızı almayı da unutuverdi o gün” (Büke, 202, s.32) ifadelerinde “unutuverdi” ve “vazgeçtiydi” sözcükleri aslında yaşanan çaresizliği ve kültürel olarak da farklı bir anlam yüklenen “Tanrı” figürüne yüklenen anlamı daha net belirtmektedir. Bu tümce aslında umudun kalmadığına işaret eder, kişinin en büyük dayanağı ve umut kaynağı olan Allah’ın”, “Allah vazgeçti bizden” (Büke, 2021, s.32) ifadesi ile son umudunun da kalmadığı gösterilmektedir.

Baba ile oğlun denize açılmasının ardından kullanılan “pupa”, “frişka rüzgâr” ve “peygamber balığı” gibi denizcilik terimleri, romanın anlatı dünyasını zenginleştirmektedir. Bu ifadeler, denizcilik kültürüne ait terminolojiyi yansıtarak metnin gerçeklik duygusunu güçlendirmekte; aynı zamanda ekolojik ve halk kültürü bağlamında okuyucunun zihninde belirli çağrışımlar oluşturmaktadır. Bu anlatı unsurlarının ardından ortaya çıkan Saruhan Hatun figürü ise romanın mitolojik çerçevesini şekillendiren önemli karakterlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Koruyuculuk, yaratıcılık ve doğayla iç içe olma gibi özelliklerle tanımlanan bu figür, kolektif bellekteki yeri sayesinde halk anlatı geleneğinin önemli temsilcilerinden biri hâline gelmektedir. Halk kültürüne özgü anlatım biçimlerinden biri olan “evvel zaman” ifadesi de anlatıya masalsı bir atmosfer kazandırarak sözlü kültür geleneğinin izlerini metne taşımaktadır. Metnin devamında yer alan “Gözyaşları denize düşünce bir balık çıkmış ortaya. Beni al, demiş balık” (Büke, 2021, s. 40) ifadeleri, balık figürünün mucizevi bir biçimde ortaya

çıkıldığını ve toplumun karşı karşıya kaldığı açlık ve kıtlık gibi sorunlardan kurtuluşu simgelediğini göstermektedir. Bir hayvan olan balığın konuşurulması, sözlü kültür ve mitolojik anlatılarda sıkça rastlanan bir anlatım tekniği olup, balığın karanlığın ardından gelen bir kurtarıcı sembolü olarak konumlandırılmasını sağlamaktadır. Bu durum, balık figürünün kültürel açıdan taşıdığı önemi vurgulamaktadır. “İşte balığın iki yanındaki parmak damgaları Saruhan Hatun’un izleridir” (Büke, 2021, s. 41) ifadesinde geçen “izler” kavramı ise halk kültüründe gerçekliğin kanıtı olarak kabul edilen önemli bir motif niteliğindedir. Bu motif, Saruhan Hatun efsanesinin doğruluğunu sembolik biçimde pekiştirirken, söz konusu figürün kolektif bellekte kalıcılığını sağlayan bir unsur hâline gelmektedir. Böylece Saruhan Hatun anlatısı, toplum tarafından sürekli hatırlanan ve aktarılan bir halk kültürü ögesi olarak varlığını sürdürmektedir.

III. TOPLUMSAL YAPI VE HALK YAŞAMI

Yapıtın olay örgüsünün iki farklı ana mekân üzerine kurgulandığı görülmektedir . Daha detaylı incelenecek olursa olayların geçtiği her iki yerde hem uzam olarak farklılaşmakta hem de yaşam biçimleri odağında farklı özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Toplanma biçimleri toplumu ve topluma dair özelliklerinin yansıtılmasında aracı konumundadır. Halkın bir araya gelmek için uzam olarak seçtiği mekandan daha çok hangi biçimde, ne tarzda, benimsediği yolda, hangi yöntemle hayatını devam ettirdiğini simgeler ve yansıtır. Halkın davranış ve yaşam tarzını, düşünme biçimini belirginleştirir. İki uzama genel olarak bakıldığında bir araya gelme yeri olarak halkların ekonomik faaliyetleri ile de ilişkilendirilebilen liman, iskele, kıraathaneler söylenebilmektedir. Bir araya geldikleri bu yerler sadece uzamsal bir değere sahip değildir. Aynı zamanda bireyin kendini belli bir toplumun parçası hissetmesini sağlar ve güçlendirir. Bununla birlikte bir araya geldikleri zaman insanların fikir alışverişi, düşünce paylaşımı yapabildiği mekanlardır. Tüm bunlar dikkate alınıp incelendiğinde bir ada olan

Köstence uzamında ada coğrafyasının ve yaşamının getirdiği kısıt, belirli kaynakların, yer aldığı görülmektedir. Deniz kenarında konumlanan Köstence’de ön plana çıkan ve insanlara istihdam imkanı da sağlayan balıkçılık ve denize dair faaliyetleri hem gelir kaynağı hem de insanları bir arada durmasını zorunlu kılar. Balıkçılık faaliyetleri Köstence halkının ekonomik faaliyetlerini kontrol etmektedir. Denizden sağlanan ve çıkarılan ürünler ortak bir bilinç oluşturmakta ve dağılıkta olsa halkın bir arada olmasını sağlamaktadır. Denizin değişkenliğine ve durumuna karşın bir arada hareket edilmesi gerekli hale gelir ve halkın birbiri ile bağımlı bir ilişkiye sokar. Köstence’de geleneksel balıkçılığın haricinde yaygın olan başka meslek gruplarına bakıldığında el emeğine dayalı üretimin, zanaatkarlığın ön planda olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle Köstence’nin mesleki ve ekonomik yapısı içerisinde küçük ölçekli üretim ve hizmet mesleklerinin egemen olduğu görülmektedir. Köstence’nin genel olarak sosyal yapısına bakıldığında başat olmayı hedefleyen, girişken meslek grupları ve piyasası olduğu söylenememektedir. Sosyal açıdan sınıfsal olarak farklılıklar belirgin ve açık biçimde gözlenebilmektedir. Ekonomik olarak üst sınıfa temsil eden gruplar (Eczacı Süleyman) ve işçi, zanaatkar kesim arasında farklılık söz konusudur ve süreklilik gösterir. Yapının içerisinde Köstence’de düzene bakılınca devlet otoritesi ve merkezi bir yönetim biçimi görülmemektedir. Daha çok yerel ve belirgin kişilerin söz sahibi olduğu bir sistem bulunmaktadır.

Yapıda belirgin olan ve kurguların şekillendiği bir diğer uzam ise İzmir’dir. İzmir ekonomik faaliyetleri bakımından daha çok kaynağa erişebilirliğe sahip, hareketli, canlı bir piyasa yapısı görülmektedir. Piyasanın hareketli olduğu İzmir’de sosyal yapı daha dinamik ve geçişkendir. Ekonomik açıdan belirgin olan limanlar aynı zamanda toplumsal açıdan önemli bir aktördür. Köstence’de kahvehaneler gibi İzmir’de limanlar insanları bir araya getiren bir mekan olarak kurgulanmaktadır. İzmir denetim odaklı incelendiğinde bireysel güçlerin varlığı görüldüğü gibi aynı zamanda devlet denetiminin varlığının olduğu da gözükmemektedir. Daha esnek ve çeşitli imkanları bulunan İzmir’de meydanlar, merkezler halkın, toplulukların

kendiliğinden bir araya geldiği ve düşüncelerinin karıştığı, farklı fikirlerin hayata geçtiği mekanlardır. Yapıtta İzmir’in liman kenti olması özelliğiyle ön plana çıkması üretim ve ticareti etkilemenin yanı sıra insanların birbiri ile olan ilişkisini de hem ekonomik hem de karşılıklı düşünce alışverişine imkan tanımakta, düzenlemekte ve kontrol etmektedir.

Köstence ve İzmir uzamlarının ekonomik ve sosyal yapısı incelendikten sonra toplanma biçimleri açısından detaylı olarak inceleyip karşılaştırmak gerekirse İzmir uzamı içerisinde halkın bir araya gelmesi, toplanması plansız, planlı müdahale olmaksızın gerçekleşmektedir. Şehrin içerisinde toplumsal etkileşim alanları (limanlar, iskeleler, lonca teşkilat yapısı, meydan) ile birlikte bireylerin iletişimi ekonomik boyutun ötesine geçmektedir. İnsanların bir araya gelme/bir arada bulunma pratikleri, ortak bir paylaşımı sağlar. Toplumsal alışkanlık haline gelmiş bu davranışlar gündelik yaşantıyla bütünleşmiştir. Bu duruma Köstence’nin sosyal düzeni ve dinamikleri açısından bakıldığında ise toplanma durumu zorunluluk, düzensizlikleri, belirsiz aralıklarla ortaya çıkmaktadır. Genellikle yapıt içerisinde kahvehane uzamı etrafında toplanan halkın, esnafın toplanma amacı farklı fikirleri tartışmaktan ziyade ekonomik, iş alanında kararların açıklanmasıdır. “Dalyancı kahvesi ana baba günüydü. Masaları kaldırmışlar, sandalyeleri sinema düzeni gibi dizmişlerdi.” (Büke, 2021, s.114) ifadesinde de toplanma biçimin kahvehane etrafında oluştuğu gözükmektedir. “Ayrıca Süleyman Bey dedi kişiler iyi giderse ava katılan ailelerin kendi balıkları için aldıkları buzdan fiyat kırdırmayı düşünüyorum.” (Büke, 2021, s.115). Bu tümcede ise planlanan toplanmanın amacının ekonomik, ticari sebeplerden olduğu söylenebilmektedir.

Köstence halkının toplanması ve bu sürece bakıldığında ön plana çıkan, “Eczacı Süleyman” karakteri aslında yerel yönetimde söz sahibi olan bir kesimi de temsil etmektedir. Planlı ve ekonomik çıkar amacına yönelik kahvehanede bir araya gelinmesi farklı fikirlerin bir araya geldiği sentezlendiği anlamına gelmemektedir, çok sesli bir ortamdan daha çok Eczacı Süleyman’ın baskın olduğu ve karşı çıkan fikirlerin bastırıldığı bir durum söz konusudur.

Toplanmanın yapısında kararlara daha açık söylenmesi gerekirse temelde yunusların toplanmasını kabul etmeyen “Balıkçı” ve “Demirci Asım” karakterlerinin karara karşı çıkan figürler olduğundan dolayı Köstence halkı içinde değersizleştirildiği, itibarlarının zedelendiği, kararlarını ve fikirlerini beyan etmelerine saygı duyulmadığı bunu destekler niteliktedir. Sonuç itibarıyla yapıtın merkezinde yer alan iki uzamda sosyal yapı bakımından farklılık göstermekle beraber toplumsal özellikleri bakımından da birbirleriyle benzememektedir.

IV. HALK BİLGELİĞİ VE EKOLOJİK BİLİNÇ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yapıtın içerisinde belirli bölümlerde yer alan kolektif anlatının yanı sıra toplumsal açıdan öğrenim dağarcığı bulunmaktadır. Kuşaktan kuşağa toplumun yaşayış biçiminde yer edinmiş sözlü yollarla, halk deyişleri, söyleyişler, gelenekler aracılığıyla miras olarak iletilen kültürel ve toplumsal birikim anlamına gelen halk bilgeliği kavramı kültürel olarak toplumun yapı taşı oluşturmaktadır. Zaman içerisinde toplumların yaşadıkları, deneyimledikleri çerçevesinde oluşan ortak duyguları oluşturduğu birlik olma duygusunu pekiştirdiğinden halk için ve roman özelinde ekolojik eleştirinin anlatılması açısından kritiktir. Yapılan çalışmalara bakıldığında ekolojinin “geleneksel ekolojik kavramlar” üzerinden ele alındığı görülmektedir. Bu kavramlar incelendiğinde ekoloji ve ekolojik eleştiri olgusunun derininde yer alan birey ve doğa ilişkisini sadece gündelik yaşantı üzerinden ele almaz aynı zamanda geçmişten toplumların günlük yaşantısına miras kalan insan ve doğa arasındaki bağlantıya açıklık getirmeye çalıştığı ve ilişkilendirerek analiz etmeye çalıştığı söylenebilmektedir. (Berkes,2022)

Halk bilgeliği ve ekolojik düşünce yapısının oluşumunu, bağlarının *Deli İbrahim Divanı* yapıtında Köstence uzamı ve halk özellikle de denizcilik faaliyetleri uğraşan kesim üzerinden anlatıldığı görülmektedir. Yapıtın genelinde de hakim olan ve yukarıda da bahsedilen halkın büyük bir kısmının temel geçim vasıtası olarak anlatılan ve bunun haricinde halkın manevi ve

ruhani inancında da belirgin olan deniz ve denizcilik faaliyetleri halkın hayata tutunması, beslenmesi ve daha birçok temel ihtiyacını karşılaması açısından kritiktir. Halkla doğanın bağı incelenirken en önemli özellik doğayı tanımlarken onu insanın karşısında boyun eğdirecek bir figürden ve alan olarak nitelendirmekten ziyade ortak bir paydada buluşulacak ve ahenk içinde yaşanılacak bir atmosfer olarak tanımlamalarıdır. Yapıtın genelinde halk bilgeliği ve ekolojik bilinç iki hayvan üzerinden anlatılmaktadır. İlki doğa ile ilişkili olan deniz ve bu faaliyetlerde yazılı olmayan ama inanış olarak yanlış olarak atfedilen kavramların olduğu söylenebilmektedir. Eczacı Süleyman ve Zina Mehmet'in işgüzarlıklarının anlatılmaya başlamadığı bölümlerde halk bilgeliği açısından göz önüne çarpan “yunus” metaforu kullanılmaktadır. Yunus figürü halk için özellikle balıkçılar açısından bolluk, refah, ferahlık kavramlarını çağrıştırmaktadır. Bu inanışın rasyonel bir temeli olmamasına rağmen ekolojik olarak çevreye dair düzeni koruyan bir mekanizma işlevi görmektedir. Roman içerisinde yunusa zarar vermenin uğursuzluk olarak algılandığı sadece tek bölümde okuyucuya aktarılmamaktadır. Yapıtın genelinde belirli anlatılarda okuyucuya aktarılan bu durumun ilk ortaya çıktığı ve okuyucuya aktarıldığı bölüm balıkçı ve oğlunun diyaloglarında sonrasında ise balıkçıların diyaloglarında gözükmektedir. “Yunus balık değildir...” (Büke, 2021, s.56) alıntısında da gözüktüğü gibi yunusa farklı bir anlam yüklendiği görülmektedir. Ele alındığı farklı bir diğer bölümse Eczacı Süleyman'ın yunus avı ile yapılacak olan yağ üretiminin para getireceği fikrinin düşünüldüğü zamanlarda töre ile ilişkilendirilerek daha doğrusu halk bilgeliği ile örtüştürüldüğü ve bu durumun belirli inanışlara aykırı olduğu anlatısı gözükmektedir. “Bizim töremizde var mı yunus vurmak?” (Büke, 2021, s.115) tümcesi ekolojik dengenin bir unsuru olan ve halkın kültürel açıdan değerli, bereketli bir simge olarak benimsediği ve hayvan olan yunus simgesinin hem doğa hem de halk bilgeliği açısından önemini göstermektedir. Halkın içerisinde susturulan daha doğrusu ifade edilmesine izin verilmeyen başka bir düşünceyse evin ferdi olan ve toplumda rol oynayan kadınların bakış

açlarına göre bakıldığında da yunusların toplanmasının kültürel ve dini bakımdan yanlış ve vicdansızlık olarak düşünüldüğü “Sizde hiç vicdan kalmadı mı?” (Büke,2021:99) ifadesinden yola çıkılarak söylenebilmektedir.

Yapıtta halk bilgeliğinin ekolojik bilince katkısını yunus figürü dışında yapıtın başında ve daha az bölümünde yer alan leylek figürü üzerinden anlaşılabileceği ve işlendiği görülmektedir. “Deli İbrahim Abi diyor ki, göklerdeki Allahımızın öncesiz ve sonrasız bir zamansızlığı hükmetmekten canı çok sıkılmış...” (Büke,2021:45) bölümüyle başlayan ve öğrenilen geçmiş zaman eki olan -mış/miş ile birlikte masalsı bir tonda leylek figürünün yeryüzüne gelişinin anlatılmaya başlandığı görülmektedir. Ardından yer alan satırlarda “Mübarek kuş” (Büke, 2021, s.45) olarak belirtilen leyleğin halk tarafından bolluğa, berekete işaret eden bir hayvan olarak benimsediği görülmektedir. Mübarek sıfatıyla birlikte kullanılan kuşa rasyonel temellere dayanmayan inanç temelli bir şekilde önem verildiği de ifade edilebilmektedir. Yapıtın genelinde belirli bölümlerde birlikte anlatılan yunus ve leyleğin toplum için uzun süredir süre gelen halk bilgeliği ile ilişkilendirilen bir önem verildiği söylenebilmektedir. “Leyleğe yunusa el kalkmazdı bizde hani?” (Büke, 2021, s.115) ifadesi içerisinde de toplumsal değerlere vurgu yapıldığı ve sessiz bir sitem içerdiği söylenebilmektedir. Genel olarak yapıt içerisinde Köstence halkı için dini, toplumsal açıdan bir anlam yüklenen hem de doğa ile ilişkilendirilebilen leylek, sıradan bir hayvan olarak nitelendirilmemektedir. Ada içerisindeki var olan sistemin dengesini koruyan, zamanın geçişini simgelediği görülmektedir. Bütün bu yazınsal seçimler halk bilgeliği ve yapıtta ekolojik dengenin bir temsilcisi olan yunus ve leylek figürü üzerinden incelendiğinde halk bilgeliğinin sosyal yapı içerisinde sadece teorik olarak değil aynı zamanda insanların yaşayış biçiminde, çalışma koşulları içerisinde belirli prensiplere sahip olmasında etkili olduğu söylenebilmektedir. Bunun yanında roman içerisinde yeni bir düzen olarak anlatılan ve genel hatlarıyla yunusların vurularak avlanıp yağının satılmasını içeren “av süreci” (Büke, 2021,

s.130) ile birlikte çerçevelenen kapitalist ve kâr odaklı sistem karşında halk bilgeliğinin oluşturduğu, etkisinin görüldüğü ekolojik bilincin etkin olmadığı söylenebilmektedir. Çevreye zarar verilmesinin ve toplum içerisinde halk bilgeliğinin önemli bir unsuru olan yunuslara zarar verilip, öldürülmesinin maddi çıkar anlatısıyla birlikte olağanlaştırıldığı normal kabul edildiği görülmekte ve insan doğaya bakış açısının kâr elde etmeye dayalı olduğu ve onu sömürülecek, çıkarları doğrultusunda kullanılacak bir alan olarak benimsediği görülmektedir. Fetva verebilen kimse olan müftü efendinin “ayrıca avcılık, ticaret, bunlar rızık için yapılan faaliyetler.” (Büke, 2021, s.130) ifadesi uzun süredir halk yaşamı içerisinde özel anlamlar yüklenen yunuslara verilen değerinin gereksizliğini ve yanlış olduğunu vurgulamakta ve yunusların avlanmasını iş odağında olduğunu belirterek topluma kabul ettirmeye zorlamaktadır. Halkın direkt olarak çevrelerini korumak için olmasa da halk inançları çerçevesinde belirli çoğunluğun ava karşı çıktığı söylenebilir fakat bu inançların değersizleştirilmesi sonucu halkın susturulduğu çevresinde dair farkındalığını ifade edemediği görülmektedir. İlerleyen süreçte çevresel ahenk, ekolojik döngün bozulmaya başlamaktadır. “Yunuslar denizin kanatlarıdır, o kanatları kırdılar.” (Büke, 2021, s.188) ifadesinde yunusun denizin kanadı olarak benimsediği ve av dönemini ardından o kanatların kırıldığı anlatısı ekolojik dengenin bozulduğunu göstermektedir.

V. SONUÇ

Ahmet Büke’nin denizcilik romanı olan Deli İbrahim Divanı adlı eserinde olay örgüsünün sadece tek bir odak ve uzam üzerinden kurgulanmadığı görülmektedir. Birden fazla uzam aracılığı ve geçmişten beri yaşanan birçok olay ile birlikte şekillenen toplumun yapı taşı olan halk kültürü ve inançlarıyla oluşturulan ve bu çerçevede hareket edilen ekolojik bilincin uzamsal ve hayvan gibi motifler ile birlikte okuyucuya aktarıldığı söylenebilmektedir. Halk inançları ile birlikte kurgulanan ekolojik eleştiriye sorgulayıcı ve okuyucuyu bu konuya dair görüşlerini sorgulamasını sağlayan ve yeni bir perspektif kazandırdığı görülebilmektedir.

Yapıtın olay örgüsünün ilk bölümlerinde, özellikle üç bölümden ilki olan “Boz” bölümünde, halk inançları detaylı biçimde betimlenmektedir. Bu bağlamda, kutsal olarak görülen bereket ve uğur kavramları açıklanmakta ve ekolojik dengenin sürdürülebilmesinde önemli bir rol oynayan yunus figürünün geçmişten beri yüklenen anlamları ortaya konmaktadır. Aynı zamanda, Köstence halkının toplumsal düzenine ilişkin bilgiler sunulmakta ve halk inançları ile hayvanlar arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Yapıtın ilerleyen bölümleri olan “Gök” ve “Kızıl” bölümünde ise, insanoğlunun çıkarları ve ekonomik kazanç elde etme kaygısı nedeniyle halk inançlarının temelinde kutsal sayılan değerlerin, toplum tarafından önemsenmesine rağmen yunusların avlanmaya başlaması, ekosistemin dengesinin bozulmasına yol açmaktadır. Bu durum aynı zamanda, halk mitleri ve geleneksel değerler aracılığıyla şekillenen toplumsal inançların da sarsılmasına neden olmaktadır. *Deli İbrahim Divanı*’nın genel çerçevesini oluşturan bu noktalar Ahmet Büke’nin edebi ve ekolojik bakış açısı ile bakılıp incelendiğinde, romanın genel hatlarıyla sadece belirli bir konu üzerinden olmadığı çevre-insan ilişkileri, doğa-toplum bağı ve genel olarak kültürle şekillenen doğaya bakış açısının toplumsal ve kolektif bir kimlik aracılığıyla kurgulandığı söylenebilmektedir. Yapıtın genelinde, halk inançlarının istemsiz bir şekilde çevreyi koruma işlevi üstlendiği görülmektedir. Bu koruma, geçmişten birikmiş deneyimlerle birlikte “Deli İbrahim” gibi yaşlı ve bilge bir karakter aracılığıyla temsil edilmektedir. Ayrıca, efsaneler, halk anlatı geleneği aracılığıyla aktarılan bilgiler, toplum için ortak bir bilinç yaratmakta ve bireyler ile doğa arasında anlamlı bir ilişki kurulmasına imkân sağlamaktadır. Romanın devamında ise bu inançların çevresinde oluşan ekolojik bilincin belirli karakterler ve ticari faaliyetlerin, kâr gütmeye çalışması ve bu amaca yönelik çalışmalarında toplumsal ekolojik bilincin ve değerlerin süreç içerisinde hiçe sayılmasını ve sarsılmasını belirli motifler ve uzamsal özellikler aracılığıyla ile aktarılmaktadır. Yapıtın genel çerçevesinde, çevreye verilen zarar yalnızca ekosistemin ve ekolojik dengenin bozulması olarak ele alınmamaktadır. Aynı

zamanda, gerçekleştirilen av faaliyetleri, insanın geçmişten beri taşıdığı değerler ile doğayla kurduğu ilişkinin de derinden sarsılması biçiminde yorumlanmaktadır. Böylece, çevrenin tahrip edilmesinin sonuçları, okuyucuya iki boyutlu olarak detaylı biçimde aktarılmaktadır. Bu değişim ve ekolojik bilincin sarsılmasının etkileri, kırılma anlarıyla birlikte, Köstence ve İzmir uzamlarının kurgulanması aracılığıyla karşılıklı ve bütüncül bir biçimde anlatılmaktadır.

Sonuç olarak, Deli İbrahim Divanı adlı denizcilik romanında, denizcilik faaliyetleri ve kültürel özellikler ile mekânların toplumsal işlevleri, özellikle halk bilgeliği ve ekolojik bilinç arasındaki ilişki gözlemlenmektedir. Roman, bu ilişkinin kapitalist düzen karşısında nasıl değiştiğini ve bu değişimin sonuçlarını ortaya koymaktadır.

Yapıtın bütününde, doğanın korunmasının çoğu zaman ikinci plana atıldığı görülmekle birlikte, süreç içerisinde çevreye duyarlı tepkilerin de varlığı dikkat çekmektedir. Yazar, bu konuyu aktarırken iki farklı bakış açısını eş zamanlı olarak sunmayı amaçlamıştır. Birinci bakış açısı, Köstence’de yaşayan insanların halk kültürü çerçevesinde doğa ve hayvanları kutsal sayarak korumaya çalışmasını yansıtmaktadır. İkinci bakış açıdaysa, modernleşme, sanayileşme ve kapitalist düzen içinde çevrenin ve ekolojik dengenin önemslenmediğini ortaya koymaktadır. Bu iki perspektifin birlikte sunulması, halk inançlarının ekolojik bilincin oluşumundaki rolünü daha belirgin hâle getirmektedir. Olayların sonucunda, çevreye verilen tahribatın farklı boyutlarıyla ele alınmasıyla halk bilgeliğinin ekolojik bilincin taşıyıcısı olduğu anlaşılmaktadır.

Yapıtın geneline bakıldığında; çevrenin önemli bir rol oynadığı ve önemslenmesinin gerekliliği, yalnızca insan yaşamına sağladığı hizmet açısından değil, ekosistem ve doğa dengesi açısından bağımsız bir değer olarak vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra, halk bilgeliğinin doğayı koruması ve doğanın tahrip olmasının kültürel açıdan da olumsuz etkiler doğurması romanın temel mesajları arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- 1) 4Wisdom Library. (n.d.). “Boz”. Retrieved December 10, 2025, from
[<https://share.google/N6A3vFVqyZ6pUgbjx>]
- 2) Berkes, J., Peter, F., Spiess, C. K., & Weinhardt, F. (2022). Information provision and postgraduate studies. *Economica, 89*(355), 627–646.
<https://doi.org/10.1111/ecca.12416>
- 3) B ke, A. (2021). *Deli İbrahim Divanı*. Can Yayınları.
- 4) Diwan, G., & Pandey, N. (2020). Eco-criticism: Nature and environment in literature. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 12*(2).
<https://doi.org/10.48047/intjecse/v12i2.201165>
- 5) Dönmez, E. (2021). Turgay Fi ek i’nin  iirlerine ekoele tirel yakla ım. *Edeb  Eleştiri Dergisi*, 5(2), 301–329.